

Ruben Oskar Auervaara lentoluutnantin varustuksissa päiväämättömässä arkistokuvassa (Lehtikuva).

Hannu Lauerma

Liian hyvää ollakseen totta – kun haave muuttuu mielipahaksi

Psykiatrin potilaiksi päätyy jonkin verran lähimmäisiä, joiden keskeinen tragedia on huijatuksi tuleminen. Omaan kliiniseen kokemukseeni mahtuu kuitenkin osapuilleen sama määrä niitä avunhakijoita, jotka ovat huolissaan valheiden verkkoon sotkeutuneesta ja petetyksi tulleesta läheisestään, joka ei itse hahmota tilannettaan. Kyseessä voi olla esimerkiksi riistetyksi tuleminen pahanlaatuudessa uskonlahkossa, hyväuskoisuus taloudellisissa hankkeissa, tai iäkkään henkilön rahoja tavoittelevan nuoren seurustelukumppanin aiheuttama uhka.

Pettyminen haaveissa, koskivat ne sitten rahaa, rakkautta, uskoa tai esimerkiksi sosiaalista nousua uuden koulutuksen kautta, voi olla vakava trauma. Näistä kysymyksistä puhuttaisiin ja tiedettäisiin enemmän, ellei häpeä usein vaientaisi uhreja. Monen on vaikea myöntää itselleenkin sitä, että on tullut huijatuksi. Asian tajuaminen kun runtelisi liikaa sitä myönteistä minäkuva, jonka varassa jaksaa elää.

Jos on antanut elämästään tai taloudestaan tavattoman suuren siivun esimerkiksi rahanahneen huijarisaarnaajan lahkolle, Ponzi- tai muuhun pyramidihuijaukseen tai katteettomaan ”luontaisparantamiseen”, vaatii poikkeuksellisen määrän sisua myöntää erehtyneensä. Asiaa eivät yleensä mitenkään auta ne läheiset, jotka nimenomaisesti muistuttavat tienneensä asiat paremmin.

Maagiseen ajatteluun ja inhimilliseen lämpöön nojaavat vaihtoehtoisiksi kutsutut hoitomuodot ja karismaattisten huijareiden johtamat ”kasvuryhmät” houkuttelevat naisia enemmän kuin miehiä. Miehiä taas houkuttelevat raha ja valta, ja siksi kavereiden luottamuksella kertomat tarinat esimerkiksi 400 %:n vuosituotoista harvojen ja valittujen onnellisten sijoituksille

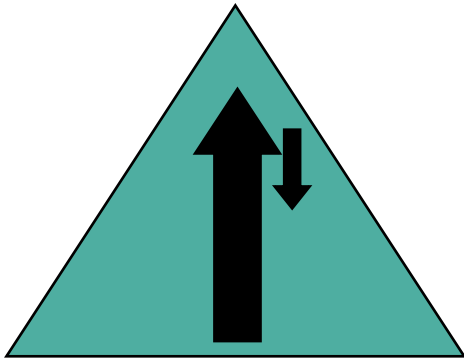
vetoavat. Vaikutusta tehostaa se, että kaveri on todella saanut omalle sijoitukselleen mainitun tuoton, ja pihalla on uusi Porsche tai laiturissa luksusvene.

Kyseessä on tällöin lähes varmasti Ponzi-huijaus (**KUVA**), jossa uusien pyramidiin liittyvien sijoituksilla maksetaan jonkin aikaa huikeita ”tuottoja” aiemmin liittyneelle väliportaalle. Mitään todellisia tuottoja ei ole, mutta maine leviää ja pyramidin huipulla rahaa riittää. Pyramidin lopulta kaaduttua on yleismaailmallisesti tyypillistä, että suuri joukko osallistujia vilpittömästi uskoo, että sen saivat aikaan kateelliset viranomaiset tai rahoituslaitokset. Auttajiin ja kritikoihin kohdistuu joskus avointa raivoa ja panettelua, ja toisaalta pyramidin keskivaiheilta löytyy niitäkin, joita on vaikea määritellä sen enempiä huijareiksi kuin uhreiksikaan.

Hauskat huijarit

Huijauksen uhrin tuskallinen asema perustuu osin siihen, että hänet nähdään helposti koomisessa valossa. Vahingoniloinen tarinan kuulija samaistuu tällöin huijariin ajattelematta juurikaan sitä, että uhrin ovat nimenomaan

**Organisaatio ja rahavirrat
pyramidihuijauksissa – kuka on uhri ja
kuka huijari?**

KUVA. Ponzi-huijauksessa uusien sijoittajien rahat kertyvät pyramidin huipulle. Niistä osa tuloutetaan sijoittajille, jotta saadaan aikaan vaikutelma sijoitusten tuottoisuudesta.

ymmärryksen ja myötätunnon tarpeessa. Huijareista kertoo moni menestyskirja, kuten Jorge Amadon teos Vanha merikarhu eli Täydellinen totuus pitkän matkan kapteenin, komentaja Vasco Moscoso de Aragon kiistellyistä seikkailuista. Sen kotimainen vastine on Joni Skiftesvikin romaani Perämies Jokelan kotiinpaluu. Legendaarinen teos on myös keskeneräiseksi jäänyt veijariromaani Huijari Felix Krullin tunnistukset, jota Thomas Mannin kerrotaan kirjoittaneen yli 40 vuoden ajan.

Huijarista kertova kirja yli muiden on Pentti Haanpään pienoisromaani Taivalvaaran näyttelijä. Siinä pohjoisen pikkukylän vaatimattomissa oloissa kasvaneesta, päänsä omituisen muodon vuoksi pilkatusta ja syrjitystä mutta nokkelasta Vaaran Arvosta kehittyvä menestyvä kiertelevä huijari hiljattain itsenäistyneeseen Suomeen. Alkusysäyksenä tälle on perinteinen tapa saada pieni poika hieman pelkäämään jumalasia puheita ja pirtin pimeässä eläviä henkivoimia, ettei tämä olisi turhan suruton tai ylpeä siitä, että on kouluakin käynyt. Ilkeiden poikien sitten pahoinpidellessä yksinäistä Arvoa hän saa aiheen ”nähdä” hämärässä haamun ellei itse Ristusta, mikä pelästyttää hänen vainoajansa.

Huijarinalun Kristus-ilmestys on hänelle keino välttää raa’alta pahoinpitelyltä, tavallaan konkreettinen apu korkeammilta voimilta. Hetken päästä hän ei itsekään tiedä, mitä oikeas-

taan oli tapahtunut. Oliko hämärässä vilahtanut jokin hahmo, oliko Kristus tullut hätiin vai oliko kyynel silmässä vääristänyt lumihiihtaleen valkokaapuiseksi hahmoksi?

Kyläläisille on kuitenkin varmempaa uskoa kuin epäillä, koska epäileminen voi olla syntiä. Tämä vahvistaa tulevan saarnamiehen roolia ja asemaa. Markkinamatkalla poika näkee kaupungin ihmeet ja arvelee, etteivät siellä eläjät tuota mitään todellista eli tee oikeaa työtä vaan ”elävät muiden luuloista”. Häneen tekevät vaihtuksen erityisesti näyttelijät, joiden työ kovin rajatun illuusion luojina näyttää hänestä kuitenkin varsin mitättömältä.

Korkeampien mielenkiinnon kohteiden pariin pääsystä poikaa ei sen jälkeen juurikaan kiinnosta arkinen ja niukasti palkitseva puurtaminen arjessa. Arvon huoltajana toimiva eno kannustaa häntä tekemään työtä ”omansa eteen” antaen ymmärtää, että poika saattaisi periä tilan. Eno kuitenkin pettää hänen toiveensa ottamalla emännäksi ja perijäkseen nuoren palvelustytönsä, josta myös Arvo on haaveillut. Nöyryytys ja pettyminen haaveissa sysäävät lopulta hyväoppisen nuorukaisen maantien kuljijaksi, joka vuorostaan antaa muiden maksaa osansa. Arvo muuntuu vaivatta muun muassa itärajan takaa palanneeksi heimosoturiksi, saarnamieheksi, metsänhoitajaksi, liikemieheksi ja Amerikasta palanneeksi aviomieheksi sekä loisi surutta muiden kustannuksella.

Nöyryytetyn ja osattoman pojan persoona ei ole rakentunut pysyvän identiteetin varaan, vaan hänelle on itsestään selvää heittäytyä sellaiseen rooliin, joka tielle tarjoutuu. Hänellä ei ole pidäkkeitä, jotka estäisivät elämisen omaksumisissa ja tilapäisissä rooleissa. Niiden rakentamiseen hänellä kuitenkin on tarvittava nokkeluus ja elämäkokemus sekä auttavat pinnalliset tiedotkin.

Haanpään kuvaamalla oman elämänsä näyttelijällä, jolla kerrotaan olleen esikuvansa, voidaan arvella olevan dissosiativista identiteettiä häiriötä muistuttava mielen poikkeama, jossa roolinotto kuitenkin on ainakin osin tietoista ja muistinmenetys persoonan eri tilojen välillä vain osittaista tai hetkellistä. Kyseessä olisi tällöin dissosiativisen identiteettihäiriön ja psykopaattisen huijaripersonallisuuden

välimuoto. Haanpään romaanihahmo on itse asiassa lievempi versio hänen aikalaisestaan Maria Åkerblomista, uskovaisesta rikollisesta hurmosjohtajasta, joka päätyi vielä kuritushuoneessa istuttuaankin menestyväksi liikemaiseksi Helsingin suihkuseurapiireihin. Åkerblomin uhreja oli hyvin korkealla sosiaalisessa hierarkiassa, aivan samoin kuin Ponzi-huijausten uhreja 2000-luvulla.

Haanpään tapa kuvata ironisesti uhrien johdateltavuutta sekä uskon ja häikäilemättömän manipuloinnin välistä harmaata aluetta herätti myös suurta raivoa. Kirjallisuuskriitikko ja -tutkija Eino Railon jylisevän tulikivenkatkuinen arvostelu Turun Sanomissa puhui puolestaan: oppinut mies suositteli ”aiemmasta mitättömydestäänkin taantuneelle” Haanpääle sopivampaa työkalua eli lapiota.

Työmiehenä ja oppimattomana pohjoisen jätkänä kirjallisuuspiireille esiintynyt Haanpää kenties hymyi itseksensä Railon sanavalinnoille. Tosiasiassa tämä maailmaa erakkona tarkkaillut pohdiskelija näet tilasi The Observer -lehteä ja luki englanniksi korkeakirjallisuutta aina vaikeatajuista James Joycea myöten – eräänlainen näyttelijä siis hänkin.

Hauskoja huijareista kertovia kaunokirjallisia teoksia yhdistää se, ettei niissä surra uhrien asemaa, vaan lukija saa soveltuvissa määrin samastua huijariin ja nauraa ihmisten hyväuskoisuudelle. Vastaava samaistuma ilmeni myös siinä, kuinka itseään naisten huijaamisella elättänyt Ruben Oskar Auervaara, syntyjään Jansson, sai aikanaan 1940-luvulla näkyvyyttä sille käsitykselleen, että huijattuja naisia itse asiassa pitäisi rangaista, ei suinkaan häntä itseään.

Turun Sanomienkin mukaan ”...toimittajan kysymykseen, mitä Auervaara ajattelee niistä hanhista, jotka ovat niin auliisti luovuttaneet hänelle kukkaronsa, saa vastauksen, että puijauksen kohteiksi joutuneet naiset ovat aaseja, joita pitäisi rangaista – ei häntä. Auervaraan ei ole tarvinnut koskaan nähdä vaivaa houkutelakseen naisia luokseen, vaan naiset ovat tulleet vapaaehtoisesti, omasta tahdostaan.”

Auervaarasta tehtiin tuolloin lehdistössä hauska velikulta, jonka rikoksille sopi naureskella. Ilmiön on arveltu heijastaneen sitä, että sota-aikana uusia vapauksia saaneille naisille, pikku tyhmyreille, hanhille ja aaseille, sopikin monen mielestä osoittaa heidän oikea paikkansa. Auervaara käytti myös yksityisesti uhrien häpeän lietsomista keinona välttää oikeudellisen ja moraalinen edesvastuu teoistaan.

Huijaamisen keinoja

Huijarin keinovalikoima uhriensa loukkamiseksi on laaja. Eräs keino on näennäisesti heittäytyä tulevan uhrin armoille esimerkiksi jättämällä väitetysti arvokasta omaisuutta tämän haltuun, ja huijari voi myös tehdä joitakin hyvin kipeiltä kuulostavia tunnustuksia omasta elämästään. Omaisuus saattaa tosiasiassa olla rihkamaa tai väärennöksiä, ja luottamuksellisina kerrotut tarinat puolestaan joka tapauksessa tekaistuja. Manööverin jälkeen on kuitenkin paljon todennäköisempää, että uhri puolestaan luottaa saalistajaan materiaalisissa kysymyksissä ja tekee vastavuoroisia tunnustuksia. Niillä taas voidaan kiristää, toisin kuin tekaistuilla tunnustuksilla.

Moni huijari on myös kykenevä näkemään, mitä hänen uhriltaan todennäköisimmin puuttuu. Jos kohde ei ole erityisen nokkela,

hän vitsinyrityksilleen nauretaan erityisen makeasti ja hänen esittämiinsä ajatuksiin suhtaudutaan ihailevalla hämmästyksellä: ”Tuota en kyllä olisi itse keksinyt.” Jos kohde ei ole fyysisesti vetovoimainen, eläytyy ammattihuijari näennäisesti tuntemaan tätä kohtaan voimakasta seksuaalista halua tai kiihkoa.

Huijauksen ammattilaiset myös hakevat uhreja, jotka ovat erityisen haavoittuvaisessa elämänvaiheessa tavallista otollisempia kohteita. Sellaisia ovat muun muassa identiteetiltään epävarmat, juuri primaariperheestään lähteneet nuoret, tuoreeltaan erilaisia traumoja kokeneet ja ne, jotka keski-ikänsä kriisissään tai eläköityessään haluavat vielä tai edes ainoan kerran elämässään kokea jotain elämää suurempaa. Tar-

Petettyjen ihmisten terapeuttinen kohtaaminen edellyttää aidon myötätuntoista asennetta ja perustietoja siitä, kuinka monin tavoin ihmisiä manipuloidaan

jolla voi olla uskon hurmosta, yhteisön tarjoama tavaton määrä lämpöä ja tukea niin sanottuine rakkauskylvelyksineen, suuri romanssi tai rahaa. Kulissit kuten luottokortit, arvoesineet, tempelit tai edustustilat näyttävine emäntineen voivat olla vaikuttavia.

Petetyksi joutumiselle altistavaan kriisitymiseen ei aina tarvita näkyvää tai äkillistä suurta elämänmuutosta. Joskus unelmien viettelykselle altistaa vain se, että oma terveys, viehätysvoima ja suorituskyky ovat iän myötä heikentyneet, työuran lakikorkeus on ohitettu ja ihmissuhteet ovat väljähtyneet. Jos vanheneminen ei tarjoa mitään uutta ja positiivista, tarve heittäytyä johonkin elämään suurempaan kasvaa.

Kuinka kohdata uhrin?

Pettyjen ihmisten terapeutti kohtaaminen edellyttää aidon myötätuntoista asennetta ja perustietoja siitä, kuinka monin tavoin ihmisiä manipuloidaan. Alkuselvittelyssä on otettava huomioon onnettomuudelle altistaneen sairauden kuten alkavan dementian, päihdeongelman tai maanisen mielialahäiriön mahdollisuus, mutta ne selittävät tapauksista vain hyvin pienen osan.

Mielessä kannattaa pitää vanha sanonta: kaikkia voi huijata joskus ja joitakin kaiken aikaa, mutta kaikkia ei voi huijata kaiken aikaa. Luottamusta näet tarvitaan välttämättä jo siihenkin, että jokapäiväinen elämä sujuisi. Asutumme suojatielle luottaen siihen, että autot pysähtyvät sääntöjen mukaan, käteiskauppaa tehtäessä luotamme siihen, että sekä ostos että raha todellakin vaihtavat omistajaa, ja on hyvin kuluttavaa epäillä jokaista vastaan tulijaa ryöstä-

jäksi. Tämän luottamuksen tarjoamat mahdollisuudet pyrkii joku, usein psykopaattinen poikkeusyksilö kunkin ajan tyyppillisissä puitteissa käyttämään hyväkseen.

Huijaamisen tekniikat näet myös kehittyvät kulttuurin myötä, vaikka johdattelun ja pettämisen keinoissa onkin mukana ikivanhoja evoluution luomia elementtejä, kuten näennäisellä vastavuoroisuudella hämääminen. Metallien tultua aikanaan vaihdon välineiksi alettiin vähempiarvoisia metallisekoituksia päällystää jalometalleilla, ja paperirahan käyttöön tuloa seurasi seteleiden väärentäminen. Uutena rikostyyppinä on hiljattain ilmennyt suhteellisen edullisten – ei hälyttävän edullisten – lainojen kansainvälinen petollinen tarjonta internetissä. Finanssivalvonta, pankkien asiantuntijat ja internetpetoksista informoivat palstat (scamwarners) eivät pysty täysin kontrolloimaan tätä kirjavaa kenttää. Ilmeisesti asiantuntijatkään eivät aina kykene varoittamaan kuluttajia vaaroista. Lainan tarvitsija saattaa päätyä virheettömän virkakielen, vakuuttavan finanssivalvonta-asiakirjan ja saamiensa sinänsä aitojen luottokorttien hämäämänä luottamaan rikollisiin. Tällöin hän menettää ”kuluihin ja vakuutukseen” suuria summia, eikä poliisilla aina ole resursseja aloittaa esitutkintaa ilmeisessä rikostapauksessakaan.

Lopuksi

Monella huijausrikoksen uhrilla on jälkikäteen epätodellinen olo, ja itsesyytökset ja häpeä tapahtuneesta kalvavat mieltä. Tällöin apua voi koitua sekä vertaistuesta että siitä, että asiantuntijan kanssa käydään läpi ne seikat, jotka tekevät tapahtuneen ymmärrettäväksi. ■

HANNU LAUERMA, vastaava ylilääkäri
Psykiatrinen vankisairaala